

Högsta domstolen
Box 2066
103 12 Stockholm

Erik Ireflod m.fl./ riksåklagaren ang. grovt narkotikabrott m.m.

(Svea hovrätts dom den 1 juli 2022 i mål B 5528-22)

Högsta domstolen har förelagt riksåklagaren att svara skriftligen på överklagandena och att särskilt yttra sig i frågan om strafflindring vid medverkan till utredning om egen brottslighet. Svaret koncentreras till denna fråga och följande anføres.

Min inställning

Jag motsätter mig inte ändring av hovrättens dom i påföljdsdelen. Jag tillstyrker att prövningstillstånd meddelas i frågan om tillämpningen av nuvarande 29 kap. 5 a § första stycket brottsbalken (strafflindring på grund av så kallad utredningsmedverkan) som vid tidpunkten för åtalet motsvarades av 29 kap. 5 § första stycket 5 brottsbalken. I övriga delar av målet ser jag inte att det finns skäl för prövningstillstånd.

Bakgrund

Den 19 oktober 2021 kontaktade Adam Lindgren en polisman för att berätta att han blivit tvingad att sälja narkotika och att han fruktade för sitt liv.

Den 5 november 2021 tog både Adam Lindgren och Erik Ireflod en akut kontakt med polisen. I samband med denna kontakt lämnade Erik Ireflod uppgifter om narkotikahanteringen av motsvarande slag som Adam Lindgren redan lämnat. De evakuerades därefter för placering på hemlig ort. Med anledning av uppgifterna genomfördes dagen efter en husrannsakan på den adress där de båda bodde. I lägenheten påträffades bland annat stora mängder narkotika och en halvautomatisk pistol med magasin (utan ammunition). Värdet på narkotikan uppgick till nästan tre miljoner kronor. Beslaget utgör grunden för åtalet.

Adam Lindgren och Erik Ireflod åtalades för grovt vapenbrott bestående i att de tillsammans och i samförstånd innehaft en halvautomatisk pistol i kaliber 9 mm Parabellum utan att ha rätt till det. Brottet borde enligt åtalet bedömas som grovt eftersom vapnet varit av särskilt farlig beskaffenhet och då vapnet innehafts i en sådan miljö att det typiskt sett kan befaras komma till brottslig användning.

De båda åtalades vidare för grovt narkotikabrott bestående i att de tillsammans och i samförstånd olovligen i överlåtelsesyfte förpackat, förvarat och innehaft cirka 848 gram kokain, 6251 gram cannabis, 10 864 gram cannabisharts, 72 gram cannabisharts/cannabis och 1,42 gram psilocinsvamp, som allt är narkotika. Brottet borde enligt åtalet bedömas som grovt eftersom brottet utgjort ett led i en verksamhet som bedrivits i större omfattning eller yrkesmässigt och avsett en särskilt stor mängd narkotika.

Erik Ireflod åtalades även för annan narkotikabrottslighet.

Tingsrätten dömde Adam Lindgren och Erik Ireflod i enlighet med åtalet. Det samlade straffvärdet för brotten uppgick enligt tingsrätten för Adam Lindgrens del till sex års fängelse och för Erik Ireflods del till omkring sex år och två månader. Tingsrätten fann att den press de tilltalade stått under och de hot som de fått ta emot hade sådana nödliknande inslag som avses i 29 kap. 3 § första stycket 5 brottsbalken och skulle beaktas som en förmildrande omständighet vid bedömning av straffvärdet. Tingsrätten beaktade vidare att både Adam Lindgren och Erik Ireflod hade lämnat uppgifter som varit av väsentlig betydelse för utredningen och att detta skulle påverka straffmätningen i mildrande riktning. Fängelsestraffets längd bestämdes mot den bakgrunden till fem år och tre månader för Adam Lindgren och till fem år och fem månader för Erik Ireflod.

Hovrätten ändrade tingsrättens dom endast på så sätt att fängelsestraffets längd bestämdes till fem år och två månader för Erik Ireflod och till fem år för Adam Lindgren. Hovrätten gjorde inte någon annan bedömning i fråga om gärningarnas sammanlagda straffvärde än tingsrätten hade gjort. Hovrätten instämde vidare i tingsrättens bedömning avseende straffmätningen. Hovrätten fann emellertid att de tilltalades rätt till en rättvis rättegång hade åsidosatts, då de tilltalade uppmanats att fortsätta att lämna uppgifter utan att delges misstanke om brott trots att poliserna som varit i kontakt med dem tidigt måste ha insett att de skäligen kunde misstänkas för allvarlig brottslighet, och att detta skulle beaktas inom ramen för straffmätningen. Fängelsestraffets längd skulle därför enligt hovrätten sättas ned för var och en av dem med ytterligare tre månader.

Överklagandet

Erik Ireflod och Adam Lindgren har i påföljdsfrågan yrkat att Högsta domstolen ska lindra påföljden eftersom hovrätten inte i tillräcklig utsträckning har beaktat de förmildrande omständigheter som finns.

Den prejudikatfråga som görs gällande avser tillämpningen av 29 kap. 5 § brottsbalken (nuvarande 29 kap. 5 a § första stycket brottsbalken) då en tilltalad lämnat uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen av brottet innan polisen inlett en förundersökning eller vidtagit någon utredningsåtgärd gällande brottsligheten.

Grunderna för min inställning

Rättslig reglering m.m.

Vid straffmätningen ska utöver brottets konkreta straffvärde bland annat de så kallade billighetsskälerna beaktas (29 kap. 5 och 5 a §§ brottsbalken). Billighetsskälerna avser omständigheter som är hänförliga till gärningsmannens personliga situation, andra följdverkningar av brottet eller omständigheter som har inträffat efter brottet. Tanken bakom straffflindring på grund av billighetsskäl är att det vid sidan av straffvärdet finns en rad olika omständigheter som inte hänför sig till brottet men som det, i det enskilda fallet, skulle vara orättfärdigt att inte beakta vid påföljdsbestämningen (prop. 1987/88:120 s. 47 f. och 89 ff.). De olika billighetsskälerna kan överlappa varandra.

En viss restriktivitet gäller vid användningen av billighetsskälerna så att tillämpningen inte medför risker för en oenhetlig praxis. Det krävs därför att billighetsskälerna har viss tyngd för att en straffflindring ska kunna medges. När det har konstaterats att det finns billighetsskäl som ska beaktas vid straffmätningen måste de kunna få ett märkbart genomslag. Allmänt gäller att reduceringen av straffet bör vara beroende av den straffvärdenivå som den aktuella brottsligheten ligger på och av billighetsskälens styrka och art. Rör det sig om mycket höga straffvärden kan det bli aktuellt att mer påtagligt reducera ett fängelsestraff. Vid kortare fängelsestraff bör reduktionen begränsas till en eller annan månad. (Se ”Mordet med brödkniven” NJA 2021 s. 377 p. 18 och 19 med hänvisningar.)

Att den tilltalade lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av brottet infördes som ett billighetsskäl i 29 kap. 5 § brottsbalken år 2015 (prop. 2014/15:37). Bestämmelsen finns sedan den 1 juli 2022 i 29 kap. 5 a § första stycket brottsbalken. Bestämmelsen innebär, att en tilltalad som lämnat uppgifter som är av väsentlig betydelse för utredningen av det egna brottet kan få ett kortare straff än vad som annars skulle ha blivit fallet. Det krävs i dessa fall att den tilltalades medverkan ska ha varit av viss dignitet för att straffflindring ska komma i fråga. De uppgifter som lämnats ska ha lett till att utredningen i något väsentligt avseende påskyndats eller underlättats. Detta bör normalt innefatta att den tilltalade lämnat en utförlig redogörelse för omständigheterna kring brottet eller lämnat andra uppgifter som är till gagn för utredningen. Ett erkännande är inte i sig tillräckligt för att bestämmelsen ska tillämpas. (A. prop. s. 22, 24 och 38.)

Vilka motiv den tilltalade har haft att medverka till utredningen är inte av direkt betydelse, även om det typiskt sett bör handla om ånger och ansvarstagande. God vilja, ånger eller ansvarstagande är inte i sig tillräckligt för att straffflindring ska komma i fråga. En tilltalad som visar vilja att medverka, men av olika praktiska skäl inte kan detta, exempelvis för att det redan finns fullödiga bevisning ska således inte få ett lägre straff på denna grund. (A. prop. s. 20 f.)

Att en misstänkt person medverkar till utredningen av det egna brottet och därigenom bidrar till att händelseförloppet klargörs har ansetts ge uttryck för ett ansvarstagande hos gärningsmannen som ska premieras vid påföljdsbestämningen på motsvarande sätt som den som frivilligt anger sig. Strafflinningsgrunden bedöms även kunna bidra till en effektivare utrednings- och lagföringsprocess och utgöra ett tydligt incitament för en misstänkt person att medverka vid utredningen av det egna brottet. (A. prop. s. 18.)

Om den tilltalades medverkan är av en sådan omfattning att en nedsättning av straffet kommer i fråga bör det normalt sett ske en relativt påtaglig justering av straffet. På så sätt kan strafflinningen fungera som ett incitament för den misstänkte att medverka till utredningen av den egna brottsligheten. Strafflinningen ska som utgångspunkt ställas i relation till framför allt graden av den tilltalades medverkan samt brottslighetens straffvärde. I situationer då det är fråga om ett brott med högt straffvärde och den tilltalade har medverkat i stor utsträckning kan det alltså bli fråga om en omfattande nedsättning, sett till antalet månader eller till och med år. (A. prop. s. 39.)

Den 1 juli 2022 trädde lagändringar i kraft som bland annat innebar att en ny strafflinningsgrund infördes för tilltalade som lämnat uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen av någon annans brott (29 kap. 5 a § andra stycket brottsbalken). Under beredningen av lagförslaget framfördes synpunkter om att det fanns behov av en mer utförlig vägledning för rättstillämpningen i fråga om hur stor påföljdsreduktionen i olika fall kan komma att bli. Synpunkterna bemöttes i förarbetena till lagändringen på följande sätt (prop. 2021/22:186 s. 63 f.).

Frågan om reduktionens storlek bör avgöras efter en bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet. På samma sätt som gäller för övriga strafflinningsgrunder bör reduceringen vara beroende av den straffvärdenivå som den aktuella brottsligheten ligger på och av grundens styrka och art. Strafflinningen bör sättas i relation till framför allt graden av den tilltalades utredningsmedverkan. Detta gäller i synnerhet om brottet inte hade kunnat klaras upp utan sådan medverkan. Även allvaret i den brottslighet som utredningsmedverkan avser bör kunna tillmätas betydelse (jfr prop. 2014/15:37 s. 39). Beroende på omständigheterna kan det bli fråga om en relativt omfattande nedsättning.

Praxis

”Narkotikadistributören” NJA 2021 s. 525

En tilltalad hade i ett tidigt skede av förundersökningen berättat om omständigheterna kring sin befattning med narkotika. Hans medverkan i utredningen ansågs ge uttryck för en vilja att ta avstånd från de brottsliga gärningarna och att klara upp och ställa till rätta. Uppgifterna hade varit utförliga och konkreta och därmed ägnade att underlätta förundersökningen väsentligt. Det stod visserligen klart att misstankarna mot honom även stöddes av annan utredning men det fick antas att åtalet i betydande utsträckning byggde på de uppgifter som han själv hade lämnat under förundersökningen. Det fanns inte något som tydde på att hans medverkan hade saknat eller haft endast begränsad betydelse. Uppgifterna ansågs därför ha varit av väsentlig betydelse för utredningen och den tilltalades medverkan vid utredningen beaktades vid straffmätningen. Straffvärdet för den brottslighet den tilltalade dömdes för motsvarade fängelse i fem år och tre

månader Med hänsyn till graden av hans medverkan och till brottslighetens straffvärde sänktes straffet med sex månader.

”Kronvittnet” NJA 2009 s. 599

En tilltalad som lämnat uppgifter om sina medbrottslingar skulle som en följd av denna medverkan under överskådlig tid komma att leva under hot om allvarliga repressalier, vilket påtagligt inskränkte hans möjligheter att leva ett normalt liv. Högsta domstolen bedömde att det skulle vara obilligt om dessa allvarliga följder inte kunde räknas honom till godo vid påföljdsbestämningen. Det förelåg därmed en sådan undantagssituation som utgör skäl för ett lindrigare straff enligt 29 kap. 5 § första stycket 8 brottsbalken.

Min bedömning

Adam Lindgren och Erik Ireflod ska, som hovrätten funnit, dömas för grovt narkotikabrott och grovt vapenbrott. Hovrätten har vid sin bedömning av det samlade straffvärdet beaktat den mängd narkotika de båda har hanterat och deras delaktighet i distributionen inom ramen för en organiserad brottslighet av allvarligt slag och funnit att straffvärdet för den gemensamma brottsligheten uppgår till sex år. Jag gör inte någon annan bedömning av straffvärdet utan ansluter mig till hovrättens bedömning.

Det står klart i målet att Adam Lindgren, utan att någon misstanke om brott funnits mot honom, kontaktat polisen och berättat om omständigheterna kring en pågående narkotikaförsäljning som han själv varit inblandad i. Någon förundersökning avseende brottsmisstankar mot honom har vid den tidpunkten inte varit inledd. Syftet med kontakten tycks ha varit att han ville komma bort från narkotikahanteringen som han uppfattade som alltmer farlig för egen del. Därefter har även Erik Ireflod berättat om delaktighet i den pågående narkotikahanteringen. De båda har bland annat berättat att de förvarat vapen och narkotika i sin gemensamma bostad.

Med anledning av uppgifterna har en husrannsakan genomförts i bostaden där de beslag av narkotika och vapen som utgör grund för åtalet har kunnat göras. I senare polisförhör har Adam Lindgren och Erik Ireflod lämnat relativt utförliga och konkreta uppgifter om sin egen brottslighet. De har under förundersökningen även hjälpt till med att lämna koden för att öppna de telefoner ur vilka en del av bevismaterialet som lagts fram till stöd för åtalet sedan har kunnat säkras. Deras medverkan får sammantaget anses ha varit av väsentlig betydelse för utredningen. Även de uppgifter som lämnats innan en förundersökning har varit inledd och som lett till att förundersökning har kunnat inledas bör enligt min uppfattning tillgodoräknas dem i mildrande riktning vid straffmätningen.

Jag ansluter mig därför till den bedömning som domstolarna har gjort när de bestämt straffet med beaktande av billighetsskäl vid utredningsmedverkan.

Frågan är hur stor inverkan deras utredningsmedverkan ska ha vid straffmätningen.

Syftet med bestämmelsen om strafflindring på grund av utredningsmedverkan är bland annat att möjligheten till lindrigare straff ska fungera som ett incitament för den misstänkte att välja att berätta om sin egen brottslighet och därmed underlätta utredningsarbetet. Bestämmelsen motiveras därför delvis av effektivitetsskäl. Det saknar för tillämpligheten i princip betydelse vilken anledning en misstänkt har haft att medverka i utredningen i ett enskilt fall. Även en misstänkt som väljer att berätta om sin brottslighet i syfte att få personskydd eller fördelar i den fortsatta rättsliga prövningen kan få ett lägre straff om han eller hon lämnar uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen. Det avgörande vid bedömningen är att uppgifterna lett till att utredningen i något väsentligt avseende påskyndats eller underlättats och därmed att myndigheterna fått hjälp att utreda brottet.

Nedsättningen av straffen ska enligt förarbetena stå i proportion till framför allt graden av medverkan och brottets straffvärde. Vad detta närmare innebär för nedsättningens storlek framgår inte.

Till skillnad från vad som var fallet i Norge, då det inför den bestämmelse om "tilståelserabatt" som infördes år 2001 fördes en diskussion i förarbetena om en "normalrabatt" på cirka 30 procent och en absolut övre gräns i fråga om rabattens storlek på cirka 50 procent (propositionen Ot.prp.nr.81 [1999–2000]), saknas närmare vägledning i de svenska förarbetena om straffnedsättningens storlek.

För att lagstiftningen ska fungera som ett incitament att medverka i utredningar på det sätt som avsetts av lagstiftaren förutsätts, som framgår av förarbetena, en relativt påtaglig justering av straffet.

Enligt min uppfattning bör nedsättningens storlek stå i relation till den betydelse som den tilltalades medverkan har haft för den enskilda utredningen. Om de lämnade uppgifterna har varit avgörande för att central bevisning har kunnat säkras innebär det att uppgifterna har haft en större betydelse för utredningen än om det redan funnits annan bevisning till stöd för misstanken när uppgifterna lämnades. Även om det i båda de beskrivna fallen kan vara frågan om uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen bör straffnedsättningen som huvudregel vara större i det förra fallet än det senare.

I det nu överklagade målet har, till skillnad från vad som var fallet i NJA 2021 s. 525, det inte funnits beslag eller annan utredning när de tilltalade ursprungligen kontaktade polisen och lämnade uppgifter som fick betydelse för utredningens fortskridande. Innehållet i Adam Lindgrens och Erik Ireflods uppgifter har haft en större betydelse för det vidare utredningsarbetet än om beslag eller annan utredning funnits redan inledningsvis. De har vidare båda – Adam Lindgren något mer utförligt än Erik Ireflod – berättat om omständigheterna kring sin narkotikahantering under förundersökningen och bidragit till den bevissäkring som skett i deras telefoner. Min bedömning är att både Adam Lindgrens och Erik Ireflods medverkan i utredningen bör leda till en påtaglig nedsättning av straffet.

Straffnedsättningens storlek i ett fall som det nu aktuella bör enligt min uppfattning i normalfallet uppgå till cirka 30 procent av straffvärdet. Det skulle i det nu aktuella målet innebära en påföljdsreduktion som motsvarar närmare två år.

Prövningstillstånd

Enligt 54 kap. 10 § första stycket 1 rättegångsbalken får prövningstillstånd meddelas om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att överklagandet prövas av Högsta domstolen (prejudikatdispens). För att bevilja prövning enligt denna punkt krävs alltså att ett avgörande av Högsta domstolen blir av generell betydelse för bedömningen av framtida mål som innehåller liknande frågeställningar. Den enskildes intresse av att få till stånd en prövning i Högsta domstolen kan inte föranleda prövningstillstånd på denna grund.

I Åklagarmyndighetens sammanställning över prioriterade prejudikatfrågor år 2022 framgår att det finns behov av ytterligare vägledande uttalanden från Högsta domstolen om vilken grad av medverkan som krävs och vilken straffflindring som kan ges i förhållande till medverkansgrad och brottslighetens straffvärde i fall då den tilltalade lämnat uppgifter om brottsmisstanken innan någon annan väsentlig utredning funnits och då uppgifterna därmed haft en helt avgörande betydelse för utredning av brottsmisstanken.

Även om det, som Högsta domstolen redan klarlagt, måste bli fråga om en samlad bedömning i det enskilda fallet när straff mäts ut, behövs det vägledning i frågan om vilket genomslag den misstänktes utredningsmedverkan ska få vid straffmätningen i de fall den misstänktes uppgifter har haft en mer avgörande betydelse för utredningen. Det är oklart i vilka situationer – då det är klarlagt att det är fråga om ett brott med högt straffvärde och den tilltalade har medverkat i stor utsträckning – som en nedsättning om flertalet månader eller till och med år kan komma i fråga (se prop. 2014/15:37 s. 39).

I det nu aktuella fallet har åklagaren i tingsrätten bedömt att straffvärdet motsvarar fängelse i åtta år och att straffmättningsvärdet, med hänsyn till att de tilltalade befunnit sig i en nödsituation och att de i viss mån medverkat i utredningen, motsvarar sex års fängelse dvs. en straffnedsättning motsvarande sammanlagt två år. Tingsrätten har beslutat om en nedsättning av straffet med sju respektive nio månader. Hovrätten har, med hänsyn till även andra omständigheter, beslutat om en nedsättning av straffet med tio respektive tolv månader. I Hovrätten från Västra Sveriges dom den 4 mars 2022 i mål B 4794-22 framförde åklagarna på motsvarande sätt att en tilltalad som lämnat uppgifter av stor betydelse för utredningen skulle få ett tidsbestämt straff men hovrätten, som fann att delar av den brottslighet som den tilltalade dömes för med stor sannolikhet inte skulle ha blivit klarlagd utan hans medverkan, bestämde påföljden till livstids fängelse.

Att åklagare och domstolar i flera fall har haft olika uppfattning om vilken inverkan tilltalades medverkan ska ha vid straffmätningen talar för att det – även av rättssäkerhetsskäl – finns ett behov av vägledning från Högsta domstolen om vad som ska gälla.

Behovet av vägledning för framtiden påverkas av att en ny straffflindringsgrund för tilltalade som lämnat uppgifter av väsentlig betydelse för utredningen av annans brott infördes i brottsbalken den 1 juli 2022. Bestämmelsen är i huvudsak utformad på samma sätt som straffflindringsgrunden vid utredningsmedverkan för egen brottslighet. I förarbetena till den nya bestämmelsen har det framhållits att det är avgörande för att brott ska kunna klaras upp att den som har uppgifter att lämna vågar berätta om sina iakttagelser och att tystnadskulturen gentemot rättsväsendet bryts (prop. 2021/22:186 s. 1). Reformen motiveras alltså av tydliga effektivitetsskäl. Vid remitteringen av lagförslaget efterlyste bland annat JO tydligare riktlinjer för vilken betydelse den tilltalades utredningsmedverkan bör tillmätas vid straffmätningen. Lagrådet efterlyste en mer utförlig vägledning för rättstillämpningen i fråga om hur stor påföljdsreduktionen i olika fall kan komma att bli. Enligt Lagrådet måste det i sammanhanget beaktas att hanteringen av systemet, åtminstone i första skedet, kommer att ligga på åklagaren. Som redan har redovisats bemöttes synpunkterna mer allmänt i propositionen. I förarbetena har det vidare ställts ”krav på tydlighet hos den åklagare som under förundersökningen diskuterar en eventuell utredningsmedverkan med den misstänkte”. (Prop. 2021/22:186 s. 63 och 65.)

Det finns mot den redovisade bakgrunden enligt min uppfattning ett behov av ytterligare rättslig vägledning från Högsta domstolen i frågan om tillämpning av bestämmelsen om straffflindring vid utredningsmedverkan (nuvarande 29 kap. 5 a § första stycket brottsbalken) och hur stor påföljdsreduktionen i olika fall kan komma att bli. Jag tillstyrker därför att prövningstillstånd meddelas i denna fråga.

Något skäl för prövningstillstånd finns enligt min bedömning inte i övrigt med anledning av överklagandena.

Bevisuppgift och handläggning

Jag ber om att få återkomma med bevisuppgift och synpunkter på målets fortsatta handläggning för det fall Högsta domstolen skulle meddela prövningstillstånd i målet.

Katarina Johansson Welin

Eva Bloch

Kopia till:

Västerorts åklagarkammare i Stockholm (AM-159947-21).
Kammaråklagare Carl Mellberg.
Utvecklingscentrum.